

The Necessities and imperatives of Peace Among Peoples in the horizon of Global Risks

Mohammad Taghi Ghezelsofla¹, Alireza Sharifi²

1- Associate Professor, Department of Political Science, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran. E-mail: m.ghezel@umz.ac.ir

2- M.A. in Political Science, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran. E-mail: sharifiali372@gmail.com

Date received: 2024/10/28

Date revised: 2025/01/05

Date accepted: 2025/04/13

Doi: 10.22034/ipsan.2025.242784

Extended Abstract Introduction

1

In recent decades, the issue of sustainable peace has become one of the most fundamental concerns of scholars in political science, sociology, moral philosophy, and international relations. The contemporary world is faced with a series of simultaneous crises: regional wars, great power competition, political instability, economic divisions, climate crises, and the collapse of social capital in many societies. This situation shows that peace, contrary to popular belief, is not simply the absence of war, but requires moral, legal, cultural, and structural foundations that can organize relations between states and nations based on justice, mutual respect, and sustainable cooperation. In today's world of intense and accelerating risks, peace is no longer a luxurious moral virtue or a humanitarian slogan on the fringes of politics, but a condition for the possibility of survival and continuity of any civilized life. We live in a situation where regional wars, geopolitical rivalries between great powers, climate crises, class divisions, forced migrations, and the erosion of social capital, like overlapping layers, have darkened the horizon of the future. In this context, peace, if reduced to simply the “absence of war” and a few security agreements between states, effectively becomes a linguistic cover for the continuation of structural injustice and violence.

Peace among peoples, which is the focus of this article, only makes sense when it is understood as a moral-civilized state; a state in which dialogue, equal recognition, distributive justice, and the pursuit of virtue are embedded in the fabric of institutions and lifestyles. The dominant logic of contemporary political economy, stemming from late capitalism and instrumental rationality, has not only eroded the possibility of solidarity, but has itself become an engine for producing insecurity and instability. In such an order, man is reduced to a replaceable force in the cycle of accumulation and nature to an

exhaustible resource for unbridled exploitation; as a result, violence is no longer embodied solely on the fronts of war, but also in labor relations, in urban marginalization, in the gradual death of the environment, and in the daily humiliation of human dignity. Against such a perspective, this article emphasizes the necessity of moving beyond the positivist and state-centered reading of peace and redefining it within the horizon of “the expansion of global virtuousness”; A horizon in which peace is not the product of a balance of fear, but rather the outcome of rebuilding public morality, institutionalizing a common moral language, and forming a civilizational will for coexistence and dialogue between peoples and centers of civilization. Our central question is what necessities make peace an inevitable thing in the current world and what requirements should be placed before governments and societies as a kind of moral-political contract so that peace can go beyond the level of diplomatic slogans and become a plan for the civilizational reorganization of the world. Accordingly, with the aim of examining the multidimensional nature of sustainable peace, this article attempts to analyze the link between justice, ethics, the environment, cultural diplomacy, and religious traditions, and to show that sustainable peace is only possible when these dimensions are seen together.

Methodology

At the methodological level, this research is based on a normative-theoretical and analytical-conceptual approach, and instead of moving from empirical data to theory, it extracts a normative model for peace among peoples from a critical rereading of theories, concepts, and discourses. The starting point of the research is to reformulate the question of peace in the “inter-people” and not simply “inter-state” horizon; Therefore, the method of work is to first carefully conceptualize fundamental concepts such as sustainable peace, political justice, cosmopolitanism, risk society, and virtue ethics within the framework of contemporary political philosophy and peace literature, and then rearrange them into a coherent model for interpreting the current state of the world and the possibility of coexistence.

At the level of data collection tools, the research is based on documentary study and text analysis; This means that key philosophical works, contemporary theories of peace and justice, analytical texts on democracy, capitalism, global crises, as well as documents related to the discourse of peace and peace-based development have been analyzed. In the next step, using critical discourse analysis and emphasizing language, concepts, and normative assumptions, competing approaches to peace (realist, liberal, cosmopolitan, religious, and development-oriented) are comparatively evaluated to reveal the strengths and weaknesses of each in explaining peace among peoples. Based on this reconstruction and critical assessment, the conceptual model of the article has been gradually constructed; a model that formulates peace in four aspects: “sustainable dialogue, historical understanding, inter-civilizational participation, and the spread of virtue.” Thus, the research method is not merely descriptive, but also normative and prescriptive, and it attempts to propose, through a critical reading of existing theories, a set of requirements and practical solutions for peacebuilding among people during times of crisis.

Result and discussion

The research findings show that Perpetual Peace can only be achieved when it is based on justice, ethics, and cooperation among nations. Kant's theory of "Perpetual Peace" emphasizes the necessity of creating global legal and moral structures, while Rawls's proposal of "global political justice" attempts to narrow the gap between ethics and politics and provide a more realistic framework for peace. Despite their differences, these two theories emphasize one thing in common: peace is not possible without justice.

On the other hand, sociological research shows that emerging threats such as climate change, resource scarcity, forced migration, and social instability seriously threaten global peace. These findings show that sustainable peace requires the management of environmental and social crises and cannot be analyzed solely at the level of relations between states.

In the cultural field, cultural diplomacy, as a tool of soft power, plays an important role in reducing misunderstandings, strengthening mutual understanding, and creating platforms for cooperation between nations. Research findings show that sustainable peace is not possible without the participation of people, civil society organizations, artists, universities, and cultural networks.

Conclusion

The research results show that:

- Sustainable peace is not possible without global justice, respect for human rights, and common moral-legal structures.
- Emerging threats such as the climate crisis, social instability, and economic gaps seriously threaten global peace and should be considered in peace-oriented policies.
- Cultural diplomacy and soft power play an important role in people-based peacebuilding and can complement formal diplomacy.

Research Achievements

1. Providing a multidimensional theoretical framework for understanding sustainable peace
2. Demonstrating the link between justice, ethics, environment, and culture in achieving peace

Practical Solutions

- Strengthening justice-oriented international institutions
- Developing cultural diplomacy and exchange between nations
- Managing environmental crises as a prerequisite for peace
- Teaching peace and global ethics in educational systems
- Strengthening the role of religious institutions in promoting coexistence and rejecting violence

Keywords

Perpetual Peace, Global Crises, Peace Imperatives, John Rawls.

ضرورت‌ها و الزامات صلح میان مردمان در سپهر مخاطرات جهانی

محدثقی قزلسفلی^۱، علیرضا شریفی^۲

۱- (نویسنده مسئول) دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران. ایمیل:

m.ghezel@umz.ac.ir

۲- کارشناس ارشد علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران. ایمیل: sharifiali372@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۷

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۱۰/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۴

Doi:10.22034/ipsan.2025.242784

چکیده

در جهان امروز، صلح دیگر یک انتخاب اخلاقی یا آرمان سیاسی صرف نیست، بلکه ضرورتی حیاتی برای بقای تمدنی است. این مقاله نیز با لحاظ این مهم، با تمرکز بر مفهوم «گسترش فضیلت‌خواهی جهانی»، تلاش می‌کند تا صلح را نه در ساحت اثبات‌گرایانه دولت‌های ملی، بلکه در بسترهای فرهنگی، اخلاقی و نهادی بازتعریف کند. بر این اساس پرسش اصلی عبارت از این است که کدام ضرورت‌ها در سپهر امروزی تلاش برای صلح را تشدید کرده و الزامات دستایی به آن چگونه است؟ به منظور پاسخ به پرسش مطروحه مقاله در دو بخش به نگارش درآمده است: در بخش نخست، با تبیین ضرورت صلح در مواجهه با بحران‌های جهانی از جنگ‌های منطقه‌ای و رقابت‌های ژئوپلیتیکی گرفته تا بحران‌های اقلیمی و فروپاشی اعتماد عمومی بر نیاز به بازاندیشی در مفهوم صلح تأکید شده است و در پاسخ به بخش دوم پرسش، پاره‌ای از این الزامات فرهنگی-سیاسی برای نزدیک‌سازی کانون‌های تمدنی بررسی شده و نشان داده شده که بدون نهادهای فرهنگی-سیاسی مشترک اخلاقی، حافظه تاریخی هم‌پوش، و تربیت فضیلت‌محور، صلح صرفاً به سطحی از شعارهای دیپلماتیک تقلیل می‌یابد. دستاوردهای پژوهش نشان می‌دهد، تأکید و توجه بر ضرورت شکل‌گیری گفتمان نخبگانی پیرامون صلح، راهکارهایی چون بازسازی آموزش اخلاقی، تقویت دیپلماسی فرهنگی و پیوند میان نهادهای علمی، رسانه‌ای و سیاست‌گذار تسهیل‌کننده خواهد بود. به عبارت دیگر، صلح پایدار، تنها در پرتو بازسازی اخلاق عمومی و اراده‌ای تمدنی برای گفتگو و هم‌زیستی ممکن خواهد شد. الگوی مفهومی مقاله ترکیبی از نظریه صلح میان مردمان راولز و جهان وطن‌گرایی مارتا نوسباوم است. روش مقاله نیز توصیفی-تحلیلی است.

واژگان کلیدی: صلح پایدار، بحران‌های جهانی، الزامات صلح، جان راولز.

مقدمه

در دنیای امروز، مفهوم صلح دیگر صرفاً به معنای فقدان جنگ نیست، بلکه به مثابه یک وضعیت فعال، چند لایه و پیچیده در روابط انسانی و بین‌المللی تلقی می‌شود. صلح میان مردمان، بر خلاف صلح میان دولت‌ها، بر پایه گفتگو، هم‌زیستی فرهنگی، عدالت اجتماعی، و فضیلت‌خواهی بنا می‌شود. امروزه در عصر به هم پیوستگی جهانی و در عین حال ناگزیری مشارکت در زیان‌های ناشی از بحران‌های زیست‌محیطی، همه‌گیری‌های فراگیر تا نزاع‌های قومی-مذهبی و تروریسم فراملی، ضرورت بازاندیشی در الزامات صلح میان مردمان و دستیابی به حدی از توافق هم‌پوشان بیش از پیش احساس می‌شود.

درک صلح به مثابه یک وضعیت اخلاقی-تمدنی، مستلزم عبور از نگاه‌های تقلیل‌گرایانه‌ای است که آن را صرفاً در قالب معاهدات سیاسی یا توافقات امنیتی تعریف می‌کنند. به باور ما، صلح میان مردمان، پیش از آنکه محصول قراردادهای رسمی باشد، نتیجه فرایندهای درونی‌شده‌ای است که در بستر فرهنگ، حافظه تاریخی، و تجربه‌های زیسته شکل می‌گیرد. به همین دلیل، هر گونه تلاش برای تحقق صلح پایدار، بدون توجه به لایه‌های عمیق روان‌شناختی، اجتماعی و معرفتی جوامع، محکوم به شکست است.

حرکت به سمت صلح ضرورتی تاریخی و اخلاقی است، زیرا جهان امروز با تراکم بحران‌های ژئوپلیتیک، اقلیمی و اجتماعی روبه‌رو است که بقای جمعی بشر را تهدید می‌کند. تجربه جنگ‌ها و منازعات نشان داده که خشونت تنها بی‌اعتمادی و بی‌ثباتی را بازتولید می‌کند و هیچ راه‌حل پایدار ارائه نمی‌دهد. صلح زمانی معنا می‌یابد که بر پایه گفتگو، احترام متقابل و شناسایی برابر میان ملت‌ها بنا شود و مضامین مشترک انسانی چون کرامت و عدالت در مرکز قرار گیرد. بدون چنین بنیانی، عدالت به توافقی موقت فرو کاسته و در برابر بحران‌ها شکننده خواهد بود. مشکلات اقلیمی و شکاف‌های اقتصادی نیز نشان می‌دهند که صلح صرفاً یک امر سیاسی نیست، بلکه ضرورتی برای حفظ حیات و عدالت اجتماعی است. تنها با پیوند میان دولت‌ها، سرمایه و جامعه مدنی و ایجاد ساز و کارهای نهادی دموکراتیک می‌توان به صلحی پایدار دست یافت. در این مسیر، فضیلت‌خواهی و وفاداری به ارزش‌های اخلاقی چون مدارا، مشارکت و مسئولیت‌پذیری نقش حیاتی دارند. کشورها باید هرچه سریع‌تر به پیمان‌های گفتگو بپیوندند تا پایان منازعات را رقم بزنند و آینده‌ای مشترک برای همه انسان‌ها ترسیم کنند.

از آغاز دهه نود قرن گذشته و به دنبال سقوط کمونیسم، برای دوره‌ای کوتاه دکترین‌های خوشبینانه فرا رسیدن دوره‌ای از آرامش و خوشی‌ها طرفدارانی پیدا کرد. برای مثال فرانسیس فوکویاما از «پایان تاریخ»

و پیروزی دموکراسی لیبرال سخن گفتند (فوکویاما، ۱۳۹۳: ۱۷). او با قرائتی هگلی از تاریخ، مردم سالاری لیبرال را شکل نهایی حکومت انسان دانست که هم نیازهای مادی بشر را تأمین می کند و هم «تیموس» یا نیاز به احترام و شناسایی را برآورده می سازد (فرای، ۱۳۹۰: ۵۹). با این همه طولی نکشید سیاست جهانی دستخوش بحران هایی یکی پس از دیگری شد. چنان که دریدا نشان داد خوش بینی های امثال فوکویاما با واقعیت های خشونت بار این «بین الملل نوین» در تضاد است (دریدا، ۱۴۰۴: ۲۳). ژاک دریدا در نقد این خوش بینی، از گسترش بی سابقه خشونت، طردشدگی و فقر در جهان سخن گفت و هشدار داد که بی عدالتی ساختاری، مانع تحقق صلح پایدار خواهد بود (دولی و کاوانا، ۱۴۰۰: ۲۴۰). سرمایه داری پسا فوردی با منطق سود و بهره کشی از نیروی کار آسیب پذیر، به تشدید نابرابری ها و بی ثباتی اجتماعی دامن زده است. به تعبیر دیوید هاروی، گذار از فوردیسم به انباشت منعطف، با فناوری ارتباطی و ظهور هوش مصنوعی، کسب و کار سنتی را به مخاطره کشانده و به موجی از بیکاری، ورشکستگی و الیناسیون منجر شده است (هاروی، ۱۳۹۰: ۱۹۷؛ محمدی، ۱۳۹۲: ۸۲). این وضعیت، به تعبیر زیگموند باومن، به «سیالیت» در زندگی روزمره و تعمیق روندهای کالایی شدن منجر شده است (مارکوزه، ۱۳۹۰: ۱۲۹).

در دوران مخاطرات جهانی، ما با نوعی «تراکم بحران» مواجه هستیم؛ وضعیتی که در آن بحران های زیست محیطی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی نه به صورت منفرد، بلکه در پیوندی متقاطع و هم افزا، ساختارهای زیست جهان انسانی را تهدید می کنند. این وضعیت، به تعبیر اولریش بک، «جامعه مخاطره» را پدید آورده است؛ جامعه ای که در آن، آینده نه بر پایه امید، بلکه بر اساس ترس و عدم قطعیت تعریف می شود (Beck, 1992: 21). از این قرار نمی توان تردید کرد که در چنین جهانی، صلح دیگر یک انتخاب نیست، بلکه ضرورتی برای بقا است. تحولات دو دهه اخیر -از بحران های زیست محیطی و اقتصادی گرفته تا تنش های قومی، مذهبی و ژئوپلیتیکی میان غرب و روسیه- نشان داده اند که فقدان گفتگوی صلح محور میان دولت ها و ملت ها، نه تنها امنیت را تهدید می کند، بلکه بنیان های اعتماد عمومی و هم زیستی اجتماعی را نیز متزلزل می سازد. در چنین شرایطی، بازاندیشی در مفهوم صلح و گنجاندن آن در دستور کار گفتگوهای ملی و بین المللی، ضرورتی استراتژیک و تمدنی است؛ ضرورتی که بدون آن، هیچ سیاستی پایدار و هیچ جامعه ای ایمن نخواهد بود. با این ملاحظات پرسش های مهمی فرا روی تحلیلگران و متفکران سیاسی قرار می گیرد: چه ضرورت هایی از منظر ماهیت سلبی جهان صلح را ناگزیر می کند و مهم تر از آن چه الزاماتی را می توان همچون نوعی قرارداد گرایی پیش روی دولت ها قرار داد؟ ایده محوری این نوشتار

تبیین صلح میان مردمان است و بالطبع صلح میان مردمان در دوران مخاطرات جهانی، مستلزم بازتعریف مفاهیم بنیادین در فلسفه سیاسی، بازانديشي در ساختارهای اقتصادی، و تقویت گفتگوی بین فرهنگی است. این مقاله با تکیه بر تحلیل مفهومی و منابع معتبر، تلاش دارد چهار وجه بنیادین صلح‌سازی میان مردمان را بررسی کند: گفتگوی پایدار، فهم تاریخی، مشارکت بین تمدنی، و گسترش فضیلت‌خواهی. هدف آن است که راهکارهایی برای بهره‌برداری نخبگان و نهادهای مدنی ارائه شود تا صلح، نه به‌عنوان آرمان، بلکه به مثابه ضرورت تمدنی در دوران مخاطرات جهانی بازتعریف شود.

ادبیات و پیشینه پژوهش

پژوهش‌های علمی در حوزه صلح، به‌ویژه در بستر مخاطرات جهانی، در دهه‌های اخیر رشد قابل توجهی داشته‌اند. این مطالعات، از منظرهای فلسفی، حقوقی، جامعه‌شناختی و سیاست بین‌الملل، به بررسی الزامات صلح پایدار پرداخته‌اند. در ادامه، مهم‌ترین منابع و دستاوردهای پژوهشی مرتبط با موضوع مقاله معرفی می‌شوند:

انستیتوی پژوهش‌های صلح سیپری (SIPRI) در گزارش سال ۲۰۲۲ خود، از ورود جهان به «عصر جدید خطرات» سخن گفته و تأکید کرده که بحران‌های زیست‌محیطی، تغییرات اقلیمی، کمبود منابع، و ضعف دولت‌ها در کشورهای در حال توسعه، صلح جهانی را به شدت تهدید می‌کنند. گزارش «Environment of Peace: Security in a New Era of Risk» که در ۲۳ مه ۲۰۲۲ توسط انستیتوی سیپری منتشر شد، صراحتاً از ورود جهان به «عصر جدید خطرات» سخن می‌گوید و تأکید می‌کند که بحران‌های زیست‌محیطی (از تغییرات اقلیمی تا انقراض گونه‌ها و کمیابی منابع) با افق امنیتی تیره‌تر درهم تنیده شده‌اند و بی‌عملی دولت‌ها این مخاطرات را تشدید می‌کند. این گزارش با داده‌های تجربی، افزایش دو برابری جنگ‌های مبتنی بر دولت و مرگ و میر ناشی از منازعات بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰، رشد جمعیت آوارگان به ۸۲.۴ میلیون نفر و عبور هزینه نظامی جهانی از ۲ تریلیون دلار در ۲۰۲۱ را به‌عنوان شواهد تقاطع بحران‌های امنیتی و زیست‌محیطی ارائه می‌کند. مضمون محوری گزارش آن است راه برون‌رفت در همکاری و سیاست‌گذاری هم‌راستا با محیط‌زیست و صلح تعریف می‌شود؛ امری که در بازتاب‌های رسانه‌ای معتبر نیز با همان مضامین «عصر خطرات» و هشدار درباره بی‌برنامگی جهانی تأیید شده است.

مهدی براتعلی‌پور در مقاله‌ای با عنوان «صلح پایدار و عدالت سیاسی جهانی» (۱۳۹۴) با نقد آموزه صلح دموکراتیک، بر ضرورت جهان‌شهرگرایی اخلاقی و بازسازی بنیان‌های اجتماعی صلح تأکید می‌کند. او

معتقد است که بدون عدالت سیاسی، صلح پایدار تحقق نخواهد یافت. این مقاله با مرور تاریخی جنگ و صلح، تأکید می‌کند که علی‌رغم تلاش‌های علمی و حقوقی برای محدودسازی جنگ، این پدیده همواره ناخوشایند باقی مانده است. نویسنده نشان می‌دهد که مهم‌ترین و بحث‌انگیزترین تلاش نظری در این حوزه، آموزه «صلح دموکراتیک» بوده که بر مفاهیم اخلاقی جهان‌شمول اتکا دارد. پرسش اصلی مقاله این است که آیا می‌توان برای آرمان صلح جهانی بنیان‌های اخلاقی مشترک یافت و جهان‌شهرگرایی اخلاقی را در عصر حاضر محقق ساخت، در حالی که مدرنیته اخیر بنیان‌های اجتماعی آن را فرو پاشیده است. براتعلی‌پور با رجوع به دو نظریه پرداز برجسته، کانت و راولز، رابطه میان «صلح پایدار» و «عدالت سیاسی جهانی» را بررسی می‌کند. او نشان می‌دهد که عدالت سیاسی جهانی راولز از بنیان‌های اخلاقی صلح پایدار کانتی (خودسامانی، قلمرو غایات، قراردادگرایی اجتماعی) تأثیر پذیرفته است، اما واقع‌گرایی سیاسی راولز تلاش دارد بر ابهام کانت در پر کردن فاصله میان امر مطلق و ساخت سیاسی غلبه کند. به این ترتیب، نظریه راولز بازسازی‌ای است که از دلالت‌های جهان‌شهرگرایانه فرا تاریخی کانت فاصله می‌گیرد و به ترکیبی آرمان-واقع‌گرا بدل می‌شود.

زهره موسوی فر (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «فلسفه سیاسی صلح از دیدگاه هابز و کانت و ارتباط آن با عدالت کیفری بین‌المللی»، نشان می‌دهد که صلح در فلسفه کانت، برخلاف نگاه بدبینانه هابز، بر پایه احترام به حقوق بشر و عدالت کیفری بین‌المللی بنا شده است. این مقاله، پیوند میان فلسفه اخلاق و صلح مثبت را برجسته می‌سازد. در مقاله، هابز با نگاه بدبینانه خود، صلح را امری ساختگی دانسته و این خط فکری به رئالیسم سیاسی و عمل‌گرایی منجر می‌شود که با نادیده گرفتن عدالت کیفری بین‌المللی برای قربانیان نقض حقوق بشر، در عمل به بی‌کیفری مرتکبان دامن می‌زند؛ در مقابل، کانت با بنیان اخلاق‌گرایانه خود، صلح پایدار را نتیجه احترام به حقوق بشر می‌داند و این رویکرد در لیبرالیسم سیاسی تبلور یافته و تلاش سازمان ملل را از «صلح منفی» به «صلح مثبت» از مسیر عدالت کیفری (دادگاه‌های کیفری بین‌المللی و دیوان کیفری بین‌المللی) سوق می‌دهد؛ همچنین آینده حقوق بین‌الملل را ناگستنی با ارتقای حقوق بشر معرفی می‌کند. صادق صالحی و زهرا پازروکی‌نژاد (۱۳۹۵) در مقاله‌ای جامعه‌شناختی با عنوان «تغییر آب و هوا، تهدید صلح و امنیت جهانی»، نشان می‌دهند که بحران اقلیمی نه تنها تهدیدی زیست‌محیطی، بلکه عامل بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی در مناطق آسیب‌پذیر جهان است. نویسندگان تأکید می‌کنند که بحران اقلیمی به مثابه «بختک‌ها و فاجعه‌ها» باید جدی گرفته شود و پیامدهای آن امنیت انسانی را به چالش می‌کشد. از دهه ۱۹۸۰

به بعد، امنیت دیگر صرفاً به تهدیدات نظامی محدود نیست، بلکه تهدیدات غیر سنتی مانند رکود اقتصادی، بی‌ثباتی سیاسی-اجتماعی، رقابت‌های قومی، کشمکش‌های سرزمینی و حتی تروریسم و جرایم سازمان یافته نیز در پیوند با فشارهای زیست‌محیطی به‌عنوان مصادیق امنیتی شناخته می‌شوند. تخریب محیط زیست و نابودی منابع، زمینه‌ساز تعارضات خشونت‌بار اجتماعی است، زیرا نابسامانی اقتصادی و جمعیتی رقابت میان گروه‌های وابسته به منابع را تشدید می‌کند. این مقاله در واقع یکی از نمونه‌های داخلی معتبر است که پیوند میان تغییرات اقلیمی و صلح جهانی را از منظر جامعه‌شناختی بررسی کرده است.

مقاله «صلح جهانی، زیر سایه عدالت جهانی» نوشته سید محمد خامنه‌ای (۱۳۸۱) یکی از منابع مهم در حوزه مطالعات صلح و عدالت به شمار می‌رود. نویسنده در این مقاله با رویکردی فلسفی-دینی، آرمان دیرینه بشر برای دستیابی به جهانی سرشار از صلح، عدالت و امنیت را بررسی کرده و نشان می‌دهد که گرچه تاریخ‌نگاران این آرمان را دست نیافتنی دانسته‌اند، اما در سنت‌های دینی و وعده‌های مذاهب الهی تحقق آن ممکن و تجربه شده است. خامنه‌ای تأکید می‌کند که تحقق صلح جهانی مشروط به شناسایی ارکان و عناصر سازنده آن، آسیب‌شناسی عوامل ضد صلح و ضد عدالت، و شناخت ساختار درونی انسان است. او با بهره‌گیری از مفاهیم فلسفی و دینی، ثنویت در نظام آفرینش و روان انسان را توضیح داده و نشان می‌دهد که انسان با برخورداری از اراده و اختیار می‌تواند میان راه خشونت و سلطه‌طلبی یا راه اخلاق و عدالت انتخاب کند. در این چارچوب، صلح نه صرفاً فقدان جنگ، بلکه نتیجه پیروی از اصول اخلاقی، خردورزی و کرامت انسانی است. این نوشته بر ریشه‌های دینی و اخلاقی صلح جهانی تأکید کرده و ظرفیت‌های ادیان در نفی سلطه‌طلبی و ترویج عدالت را برجسته می‌سازد. به این ترتیب، می‌توان آن را مبنایی نظری برای پژوهش‌های معاصر در حوزه صلح پایدار دانست که پیوند میان فلسفه اخلاق، دین و عدالت اجتماعی را به روشنی نشان می‌دهد.

علیرضا وزین (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «نقش دیپلماسی فرهنگی در روند صلح پایدار»، نقش قدرت نرم و تبادل فرهنگی را در کاهش منازعات و تقویت هم‌زیستی میان ملت‌ها بررسی کرده است. این مقاله، دیپلماسی فرهنگی را یکی از ابزارهای مؤثر در صلح‌سازی مردمی معرفی می‌کند. دیپلماسی فرهنگی در دهه‌های اخیر جایگاه ویژه‌ای در روابط بین‌الملل یافته و توانسته موجب همگرایی میان دولت‌ها و ملت‌ها شود. این نوع دیپلماسی به‌عنوان ابزار سیاست خارجی، با ترویج و توسعه فرهنگ، زمینه همکاری‌های مشترک، شناخت و تبادل ارزش‌های فرهنگی و تحکیم روابط حسنه میان کشورها را فراهم می‌آورد.

برخلاف دیپلماسی سنتی که بر تبادل هیأت‌های دیپلماتیک و اعزام نفرات متکی بود، امروز ابزارهای جدیدی مانند شبکه‌های اینترنتی، فضای مجازی، سازمان‌های غیر دولتی و نخبگان اثرگذار در افکار عمومی نقش مهمی در دیپلماسی فرهنگی ایفا می‌کنند. این گسترش مرزهای دیپلماسی فرهنگی، روند روابط میان ملت‌ها و دولت‌ها را تسریع کرده و به ترویج فرهنگ صلح در روابط بین‌الملل کمک کرده است. با وجود گستره‌ای از تحقیقات در ارتباط با صلح‌خواهی اما پژوهش حاضر در نقطه‌ای ایستاده که عمده آثاری از این دست به مبانی معرفتی اخلاقی مبتنی بر نوعی قراردادگرایی کمتر توجه داشته‌اند. از سوی دیگر، در حالی که بخش عمده‌ای از ادبیات موجود درباره صلح، بر روابط بین‌الملل، معاهدات سیاسی، یا ساز و کارهای خرد تمرکز دارد، این مقاله تلاش می‌کند صلح را از سطح دولت‌ها به سطح مردمان و کشف ممکنات فرهنگی تمدنی منتقل کند و آن را به مثابه یک پروژه «در راه» بازتعریف کند. از این قرار چهار مؤلفه بنیادین را به طور هم‌زمان تحلیل می‌کند: گفتگوی پایدار، فهم تاریخی، مشارکت بین تمدنی، و گسترش فضیلت‌خواهی. این رویکرد، مقاله را از مطالعات تک بعدی متمایز می‌سازد و آن را به یک چارچوب مفهومی جامع برای صلح‌سازی مردمی بدل می‌کند. این مقاله تلاش دارد با بهره‌گیری از فلسفه سیاسی انتقادی، نظریه‌های شناسایی (هونت)، جامعه مخاطره (بک)، و اخلاق ارتباطی (هابرماس)، پیوندی میان بحران‌های جهانی و ضرورت بازسازی روابط انسانی برقرار کند. این تلفیق میان نظریه و تجربه، وجهی نوآورانه به مقاله بخشیده است.

الگوی مفهومی و نظری

در جهانی که با تراکم بحران‌های زیست‌محیطی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مواجه است، بازاندیشی در مفهوم صلح و الزامات تحقق آن ضرورتی تمدنی است. بسیاری از متفکران شناخته شده و ناشناخته در مواجهه با این شرایط ناخوشایند و نگران‌کننده دکترین‌هایی ارائه داده و می‌دهند. جان راولز از جمله مهم‌ترین این متفکران است. او از اواخر دهه هفتاد که عدالت منصفانه را مطرح کرد تا انتشار کتاب قانون مردمان نشان داد به صلح متعهد است (قرلسفلی، ۱۴۰۰: ۲۹۷). این نوشتار با امعان نظر به این دیدگاه و بهره‌گیری از دغدغه‌های هنجارین مارتا نوسباوم بر آن است الگویی نظری برای فرضیه خود در باب یافتن امکان و فرصتی از هم‌زیستی پیدا کند. نظریه «جهان‌وطنی انکارگرایانه» ساموئل شفلر و مارتا نوسباوم که بر مسئولیت اخلاقی فرد نسبت به جامعه جهانی و ضرورت تربیت احساسات در راستای هم‌زیستی در بعد ملی و بین‌المللی تأکید می‌کنند؛ و به‌ویژه نظریه «قانون مردمان» جان راولز که با حمایت از نوعی آرمان‌شهری

واقع‌گرایانه، مجموعه‌ای از اصول بنیادین را برای پیوند انسانی میان «جوامع لیبرال» و «غیر لیبرال آبرومند» ارائه دهد.

نظریه جهان‌وطنی انکارگرایانه، بر خلاف جهان‌وطنی آرمان‌گرایانه که خواهان حذف مرزهای ملی و استقرار نظم جهانی واحد است، بر دو جنبه بنیادین تأکید دارد: هویت و مسئولیت. از منظر هویتی، انسان جهان‌وطن کسی است که تحت تأثیر فرهنگ‌های متنوع قرار دارد و نشانه‌هایی از آنها را در خود حمل می‌کند. این نگاه، هویت را نه امری ایستا و محلی، بلکه سیال، چند لایه و بین فرهنگی می‌داند. از منظر مسئولیت، جهان‌وطنی انکارگرایانه بر این باور است که انسان، به‌عنوان عضو اجتماع جهانی، وظایفی فراتر از تعهدات محلی دارد. همان‌طور که نوسبام توضیح می‌دهد، وفاداری به اجتماع جهانی انسان‌ها باید یکی از مهم‌ترین پیوندهای اخلاقی فرد باشد (Nussbaum, 1994: 6). این دیدگاه، فرد را به مسئولیت‌پذیری نسبت به کسانی فرا می‌خواند که ممکن است هرگز آنها را نشناسد، اما زندگی‌شان باید برای او اهمیت داشته باشد (Scheffler, 1999: 26) و این یکی از مهم‌ترین موارد است.

در سوی دیگر، جان راولز در کتاب «قانون مردمان» تلاش می‌کند اصولی برای نظم بین‌المللی ارائه دهد که بر پایه احترام متقابل، صلح‌طلبی، و رعایت حقوق بنیادین بشر میان جوامع مختلف اعم از لیبرال و غیر لیبرال آبرومند-استوار باشد. راولز با پذیرش تنوع فرهنگی و سیاسی در جهان، از تحمیل اصول لیبرالی به همه جوامع پرهیز می‌کند و به جای آن، بر هم‌زیستی واقع‌گرایانه تأکید دارد. او میان «مردمان لیبرال معقول» و «مردمان غیر لیبرال آبرومند» تمایز قائل می‌شود و معتقد است که قانون مردمان باید بر پایه اصولی چون احترام به حقوق بشر، صلح‌طلبی، و ساختار مشورتی آبرومند شکل گیرد (راولز، ۱۳۹۰: ۷۶). این نگاه، امکان گفتگو و همکاری میان جوامع متنوع را فراهم می‌آورد، بدون آنکه به یکسان‌سازی فرهنگی یا سیاسی منجر شود.

مردمان، بر خلاف دولت‌ها، دارای سرشت اخلاقی ویژه‌ای هستند که دربرگیرنده غرور شایسته و حس افتخار است. آنان در پی احترامی هستند که با اصل برابری همه انسان‌ها سازگار باشد. اگر از منافع معقول و عادلانه برخوردار نباشند، یا منفعل می‌شوند یا تحت تأثیر امیال نامعقول قرار می‌گیرند. این منافع معقول، که بر پایه برابری و احترام متقابل شکل می‌گیرند، همان چیزی است که صلح دموکراتیک را ممکن می‌سازد؛ در غیر این صورت، صلح میان دولت‌ها صرفاً توافقی موقت و ناپایدار خواهد بود (راولز، ۱۳۹۰: ۶۱). صلح زمانی ریشه‌دار می‌شود که مردمان، نه دولت‌ها، حامل منافع معقول و برابری‌خواه باشند زیرا تنها

آنان می‌توانند اخلاق را به سیاست تزریق کنند. هرگاه دیگری به مثابه دشمن بازنمایی شود صلح به موازنه‌ای شکننده فروکاسته می‌شود اما بازتعریف دیگری بر اساس احترام بنیان نظم پایدار را می‌سازد. دموکراسی بدون شناسایی متقابل به پوسته‌ای تهی بدل می‌شود و آنچه صلح را زنده نگه می‌دارد، کرامت برابر همه مردمان است. در جهانی که دولت‌ها اغلب منافع کوتاه‌مدت را دنبال می‌کنند تنها اخلاق مردمان است که می‌تواند صلح را از توافقی موقت به پیمانی پایدار ارتقا دهد.

صلح پایدار همواره در کنار عدالت، رفاه و توسعه از آرمان‌های اصلی بشر بوده، اما تاریخ نشان می‌دهد که انسان‌ها تنها بخش اندکی از عمر تمدن خود را در آرامش سپری کرده‌اند. یکی از تلاش‌های نظری برای فهم این وضعیت، بررسی رابطه صلح با نوع حکومت و شکل‌گیری فرضیه «صلح دموکراتیک» است. بر اساس قرائت قوی این نظریه، دولت‌های دموکراتیک در روابط خارجی خود صلح‌جو هستند؛ در حالی که قرائت ضعیف آن تنها بر گرایش این کشورها به حل مسالمت‌آمیز اختلافات میان خود تأکید دارد. با این حال، شواهد نشان می‌دهد که دولت‌های دموکراتیک نیز بارها درگیر مداخلات نظامی شده‌اند و در روابط با کشورهای غیر دموکراتیک تفاوتی بنیادین با دولت‌های غیر دموکراتیک در زمینه صلح‌جویی یا توسل به خشونت ندارند. صلح دموکراتیک زمانی معنا می‌یابد که مردمان حامل منافع معقول باشند و این منافع بر پایه برابری و احترام متقابل شکل گیرد. اگر مردم از کرامت برابر برخوردار باشند، صلح از سطح توافقی موقت فراتر رفته و به بنیانی پایدار بدل می‌شود (حیدری، ۱۳۸۷: ۵). این دیدگاه تأکید دارد که اخلاق مردمان، نه صرفاً منافع دولت‌ها، ضامن دوام صلح است. صلح دموکراتیک تنها زمانی از سطح یک فرضیه نظری فراتر می‌رود که به تجربه زیسته مردمان گره بخورد، زیرا دولت‌ها در پی منافع کوتاه‌مدت هستند، اما مردم حامل ارزش‌های پایدار عدالت و برابری هستند. هرگاه کرامت انسانی به عنوان بنیان مشترک پذیرفته شود، صلح از حالت موازنه شکننده قدرت‌ها به پیمانی اخلاقی میان جوامع ارتقا می‌یابد. در این چارچوب، دموکراسی بدون احترام متقابل صرفاً به پوسته‌ای تهی بدل می‌شود، حال آنکه شناسایی برابر میان مردمان می‌تواند صلح را به ضرورتی تاریخی و پایدار تبدیل کند. به این سان، صلح پایدار نه محصول اجبار سیاسی، بلکه نتیجه درونی شدن عدالت در وجدان جمعی است.

ثبات عدالت در جوامع لیبرال نیز تنها زمانی پایدار خواهد بود که شهروندان اصول عدالت را درونی کنند. یادگیری اخلاقی شهروندان، وفاداری به عدالت را تقویت کرده و امکان همکاری پایدار میان ملت‌ها را فراهم می‌سازد. صلح، دموکراسی و توسعه سه رکن اساسی علوم اجتماعی هستند که با مشکلات جهانی

گره خورده‌اند. تجربه سرمایه‌داری نئولیبرال نشان داده که هماهنگی میان دولت، جامعه و اقتصاد دشوار و بحران‌زا است. در نتیجه بخش بزرگی از مردم جهان از مزایای صلح، دموکراسی و توسعه محروم مانده‌اند. پیامد این وضعیت گسترش ناامنی، خشونت، جنگ، افراط‌گرایی، اقتدارگرایی، فقر و بحران‌های زیست‌محیطی است. ریشه این مشکلات در مبانی مدرنیته و سرمایه‌داری نهفته است که دغدغه‌های انسانی را به نیروهای بازار واگذار کرده‌اند. الگوی توسعه صلح‌محور به‌عنوان رویکردی انتقادی و کل‌نگر مطرح می‌شود. این الگو بر تعامل سازنده میان دولت، سرمایه و جامعه مدنی تأکید دارد. توسعه صلح‌محور از مسیر تغییرات ساختاری و صنعتی شدن به کاهش فقر، بیکاری و نابرابری می‌پردازد. تحقق این اهداف نیازمند فرهنگ صلح، مدارا، مشارکت و ساز و کارهای نهادی دموکراتیک است. چنین رویکردی می‌تواند پاسخی به ناکامی نئولیبرالیسم و بحران‌های جهانی مانند رقابت قدرت‌ها و همه‌گیری کووید-۱۹ باشد (موثقی، ۱۴۰۰: ۶۱۸). این وفاداری، عدالت را از سطح ابزار نظم به تجربه‌ای مشترک از کرامت انسانی ارتقا می‌دهد. پایداری عدالت تنها زمانی معنا می‌یابد که ملت‌ها از سطح رقابت قدرت‌ها فراتر رفته و در قالب گفتگویی مستمر، مضامین مشترک انسانی را بازشناسی کنند؛ مضامینی چون کرامت برابر، حق زیستن در محیطی سالم و امنیت اجتماعی. گفتگوی میان ملت‌ها نه صرفاً ابزار دیپلماسی، بلکه ساز و کار اخلاقی برای درونی‌سازی عدالت و تبدیل آن به تجربه‌ای مشترک است. در جهانی که بحران‌های اقلیمی مرزهای ملی را درهم شکسته‌اند، صلح و دموکراسی بدون توجه به محیط زیست به پوسته‌ای تهی بدل می‌شوند. تنها زمانی که عدالت با مسئولیت زیست‌محیطی و احترام به طبیعت پیوند بخورد، می‌توان از صلحی پایدار سخن گفت. توسعه صلح‌محور نیز اگر بر پایه گفتگوی سازنده میان دولت، سرمایه و جامعه مدنی شکل گیرد، قادر خواهد بود هم‌زمان با کاهش فقر و نابرابری، به مقابله با تهدیدهای اقلیمی پردازد و آینده‌ای مشترک برای همه انسان‌ها ترسیم کند.

در جوامع لیبرال، اصول عدالت سیاسی تنها زمانی پایدار می‌مانند که شهروندان نه فقط آنها را بپذیرند، بلکه به تدریج درکی اخلاقی از عدالت پیدا کنند و بر اساس آن عمل کنند. این ثبات، «به دلایل درست» است؛ یعنی وفاداری به عدالت از درون یادگیری اخلاقی و روان‌شناختی شهروندان برمی‌خیزد، نه صرفاً از توافقی موقت. به همین دلیل، در وضع اولیه، انتخاب اصول باید با توجه به قابلیت یادگیری و پذیرش پایدار آنها صورت گیرد. نتیجه آن است که قانون مردمان، اگر منصفانه باشد، هم در مقام همکاری میان ملت‌ها پذیرفته می‌شود و هم در جامعه لیبرال به طور پایدار باقی می‌ماند، زیرا بر وفاداری به عدالت و احترام متقابل استوار

است (راولز، ۱۳۹۰: ۶۲). ثبات عدالت در جوامع لیبرال تنها زمانی معنا می‌یابد که وفاداری شهروندان به اصول، از درون یادگیری اخلاقی برخیزد و نه از توافقی موقت. چنین وفاداری، قانون مردمان را از سطح قرارداد سیاسی به مرتبه‌ای اخلاقی ارتقا می‌دهد و امکان همکاری پایدار میان ملت‌ها را فراهم می‌سازد. در نهایت، صلح دموکراتیک زمانی ریشه‌دار خواهد شد که عدالت نه صرفاً به‌عنوان ابزار نظم، بلکه به مثابه تجربه‌ای مشترک از کرامت و احترام متقابل درونی شود.

از سوی دیگر صلح بدون احترام متقابل تهی خواهد بود. تنها زمانی که شهروندان تجربه شناسایی برابر داشته باشند، نظم اجتماعی عادلانه و پایدار خواهد بود (بیگی و معینی علمداری، ۱۳۹۸: ۷۵). این نشان می‌دهد که شناسایی متقابل، بنیان اخلاقی صلح دموکراتیک است. صلح زمانی معنا می‌یابد که احترام متقابل نه فقط در سطح داخلی، بلکه در عرصه روابط بین‌الملل نیز نهادینه شود، زیرا فقدان شناسایی برابر میان ملت‌ها، همان گونه که در منازعه روسیه و اوکراین دیده می‌شود، به بازتولید خشونت و بی‌اعتمادی می‌انجامد. این جنگ که به نوعی بازتاب منازعه بلوک شرق و غرب با محوریت آمریکا است، نشان می‌دهد که فقدان گفتگوی برابر میان قدرت‌ها، صلح را به موازنه‌ای شکننده فرو کاسته است. اگر شهروندان و دولت‌ها نتوانند مضامین مشترک انسانی را برتر از رقابت‌های ژئوپلیتیک قرار دهند، امکان تشدید منازعه و گسترش بی‌ثباتی جهانی افزایش خواهد یافت. تنها با بازتعریف دیگری بر اساس احترام و شناسایی برابر است که می‌توان از چرخه خصومت عبور کرد و صلح را از سطح توافقی موقت به پیمانی پایدار ارتقا داد. اولریش بک نیز با طرح مفهوم «جامعه مخاطره» هشدار می‌دهد که تراکم بحران‌های جهانی، ثبات اجتماعی را تهدید می‌کند. اگر عدالت صرفاً توافقی موقت باقی بماند، در برابر این مخاطرات شکننده خواهد بود (احمدی و دهقانی، ۱۳۹۴: ۱۰۳). وفاداری به عدالت و قانون مردمان ضرورتی حیاتی برای بقا در عصر بحران‌های جهانی است. جامعه مخاطره نشان می‌دهد که بحران‌های جهانی -از تغییرات اقلیمی گرفته تا منازعات ژئوپلیتیک مانند جنگ روسیه و اوکراین- مرزهای سنتی امنیت را درهم می‌شکنند و ثبات اجتماعی را به شدت آسیب‌پذیر می‌سازند. در چنین شرایطی، عدالت اگر صرفاً به‌عنوان توافقی موقت باقی بماند، توان مقاومت در برابر این تراکم بحران‌ها را نخواهد داشت. تنها وفاداری پایدار به عدالت و قانون مردمان، همراه با گفتگوی برابر و مضامین مشترک انسانی، می‌تواند راهی برای عبور از مخاطرات جهانی و جلوگیری از تشدید منازعات شرق و غرب فراهم آورد.

از منظر کاربردی شدن الگوی نظری باید گفت در اینجا ایده صلح میان مردمان نه به عنوان یک وضعیت ایستا، بلکه به مثابه یک فرایند چند وجهی و پویا یا «در راه» مد نظر قرار گرفته است. به همین دلیل، مستلزم بازسازی روابط انسانی در چهار سطح بنیادین است: گفتگوی پایدار، فهم تاریخی، مشارکت بین تمدنی، و گسترش فضیلت‌خواهی. این چهار مؤلفه، نه تنها به صورت مستقل، بلکه در پیوندی درونی با یکدیگر عمل می‌کنند و تحقق هر یک، مستلزم تقویت دیگری است. برای مثال، گفتگوی پایدار بدون فهم تاریخی ممکن نیست، و مشارکت بین تمدنی بدون فضیلت‌خواهی به سطحی‌نگری فرهنگی منجر می‌شود.

الزامات هنجارین و عملی برای صلح میان مردمان بر پایه سه اصل اساسی استوار هستند: نخست، شناسایی برابر و احترام متقابل که کرامت انسانی را تضمین می‌کند؛ دوم، گفتگوی سازنده و مستمر میان جوامع برای یافتن مضامین مشترک و عبور از بازنمایی دیگری به مثابه دشمن؛ و سوم، ایجاد ساز و کارهای نهادی و فرهنگی که عدالت، مدارا و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را به کنش روزمره شهروندان پیوند دهد. تنها در این صورت است که صلح از سطح توافقی موقت فراتر رفته و به پیمانی پایدار میان مردمان بدل می‌شود.

گفتگوی پایدار

بدون تردید، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های نظریه صلح میان مردمان، بازگشت به پراتیک گفتگو در سطح عمومی جهانی است. آنچه در گفتگوی پایدار اهمیت دارد، این است که در اینجا «عمل گفتگو» نه به مثابه مناظره‌ای فلسفی درباره حقیقت یا عدم حقیقت ماهیت امور، بلکه به عنوان کنشی اجتماعی و اخلاقی برای مواجهه با بحران‌های جهانی تلقی می‌شود. اگر گفتگو صرفاً به سطح منازعات معرفت‌شناختی تقلیل یابد، همان گونه که در دیدگاه‌های توماس کوهن، ریچارد رورتی و پل فایرابند مطرح شده که هر حقیقتی را تنها در چارچوب سنتی خاص ممکن می‌دانند- در آن صورت، اصل امکان گفتگو زیر سؤال می‌رود.

ناامنی یکی از مهم‌ترین معضلات جهان امروز است که نه تنها در مناطق بحران‌زده بلکه در جوامع توسعه یافته نیز به اشکال مختلف بروز می‌کند. جنگ‌ها، تروریسم، افراط‌گرایی و رقابت‌های ژئوپلیتیک، امنیت انسانی را به شدت تهدید کرده‌اند و امکان شکل‌گیری صلح پایدار را از میان برده‌اند. در چنین شرایطی، فقدان احترام متقابل و گفتگوی سازنده میان ملت‌ها، خشونت را بازتولید کرده و بی‌اعتمادی را به عنصر غالب روابط بین‌الملل بدل ساخته است. تنها با بازتعریف دیگری بر اساس شناسایی برابر و پذیرش مضامین مشترک انسانی می‌توان از این چرخه ناامنی عبور کرد.

تغییرات اقلیمی نیز به عنوان بحرانی جهانی، حیات جمعی بشر را تهدید می کند. وابستگی به سوخت های فسیلی، انتشار آلاینده ها و تخریب محیط زیست، نه تنها آینده نسل های بعدی را به خطر انداخته بلکه زمینه ساز منازعات جدید بر سر منابع طبیعی شده است. همان گونه که نظریه «جامعه مخاطره» اولریش بک نشان می دهد، تراکم بحران های زیست محیطی ثبات اجتماعی را شکننده می سازد و عدالت اگر صرفاً توافقی موقت باقی بماند، توان مقاومت در برابر این مخاطرات را نخواهد داشت. بنابراین، گفتگوی جهانی پیرامون مسئولیت مشترک در قبال طبیعت و پذیرش فضیلت خواهی در رفتار زیست محیطی، ضرورتی حیاتی برای بقای بشر است (قرلسفلی، ۱۴۰۳: ۲۳۸).

در کنار این بحران ها، زیاده خواهی و توسعه طلبی قدرت های بزرگ، به ویژه ایالات متحده، به مثابه نماد جهان خواری و شر اعظم، جهان را درگیر رقابت های بی پایان کرده است. سیاست های مداخله گرایانه و سرمایه داری نئولیبرال، نه تنها عدالت اجتماعی را تضعیف کرده بلکه شکاف میان داراها و ندارها را عمیق تر ساخته است. این شکاف در قالب مهاجر کارگری، کودکان کار و زنان مهاجر به وضوح دیده می شود و نشان می دهد که صلح بدون رفع نابرابری های اقتصادی و اجتماعی، به پوسته ای تهی بدل خواهد شد. تنها با تغییرات ساختاری و صنعتی شدن همراه با فرهنگ صلح و مدارا است که می توان این شکاف ها را کاهش داد و زمینه ای برای عدالت پایدار فراهم آورد.

راه برون رفت از این معضلات، گفتگو و همکاری جهانی است. کشورها باید هرچه سریع تر به پیمان های گفتگو بپیوندند و پایان منازعات را رقم بزنند. این گفتگو نه صرفاً میان دولت ها، بلکه میان مردمان، جامعه مدنی و نخبگان فکری باید شکل گیرد تا صلح از سطح توافقی سیاسی به پیمانی اخلاقی و پایدار ارتقا یابد. تنها با پذیرش مضامین مشترک انسانی چون کرامت، عدالت و مسئولیت پذیری است که می توان از بحران های ناامنی، تغییرات اقلیمی، زیاده خواهی قدرت ها و شکاف های اقتصادی عبور کرد و آینده ای مشترک برای همه انسان ها ترسیم نمود.

در مقابل، گفتگوی پایدار به مثابه کنشی عینی و بین الاذهانی، ناظر به حل معضلاتی است که زیست جهان امروز را در معرض تهدید قرار داده اند. از این منظر، نیاز به گفتگو از سطح محلی فراتر رفته و به ضرورتی فراملی و فرامرز بدل می شود. حتی ساموئل هانتینگتون که از منتقدان برجسته نظریه گفتگوی تمدن ها است - نیز بر اهمیت چنین فرایندی تأکید می کند. او می نویسد: «ساکنان همه تمدن ها باید برای دستیابی به ارزش ها، نهادها و شیوه هایی که با ساکنان دیگر تمدن ها در آنها اشتراک دارند، به جستجو برخیزند و برای ترویج و

بسط آنها بکوشند» (هانتینگتون، ۱۳۸۰: ۲۲۲). به باور او، چنین تمایلی به تعامل و گفتگوی پایدار، نه تنها درگیری‌های تمدنی را کاهش می‌دهد، بلکه موجب تقویت درونی تمدن‌ها نیز می‌شود. او در گفتگویی با اشاره به تجربه دهه ۱۹۴۰، توضیح می‌دهد که با وجود هشدارهای مکرر تحلیلگران درباره احتمال قریب الوقوع جنگ اتمی، گفتگوهای دیپلماتیک جریان یافت و این خطر مهار شد. همین رویکرد در نظریه دیوید بوهم نیز دیده می‌شود. از نظر او، گفتگوی پایدار تنها زمانی ممکن و مؤثر است که در فضایی آزاد، بدون پیش داوری و بدون سلطه‌گری شکل گیرد. بوهم گفتگو را نه صرفاً تبادل اطلاعات، بلکه فرایندی برای کشف جمعی حقیقت، خودآگاهی و بازسازی روابط انسانی می‌داند. او معتقد است که گفتگوی آزاد می‌تواند یکی از مؤثرترین ابزارها برای مواجهه با بحران‌های پیچیده‌ای باشد که جوامع انسانی و حتی کل طبیعت بشر امروز با آن روبه‌رو هستند (Bohm, 1996: 7). از این منظر، گفتگوی پایدار سه کارکرد بنیادین دارد: ۱- زمینه‌سازی برای کاوش جمعی در فرایند اندیشیدن و خودآگاهی؛ ۲- شکل‌دهی به چشم‌اندازهای منظم برای حل مسائل پیچیده؛ ۳- کمک به رفع منازعات محلی، منطقه‌ای و جهانی.

اما شرط حداقلی برای تحقق چنین گفتگویی، حفظ احترام به «دیگری» است. هر یک از مشارکت‌کنندگان در گفتگو باید دیگری را در انسانیت با خود برابر بداند و در برابر دیدگاه‌های او رواداری و تسامح نشان دهد. همان‌گونه که سلیمی می‌نویسد: «پذیرش گفتگو با دیگری، پذیرش مسئولیت نسبت به دیگری نیز هست؛ یعنی اهمیت دادن به وجود دیگری پیش از وجود خود. این موقعیت را می‌توان در وجهی فلسفی این گونه بیان داشت: «چون گفتگو می‌کنیم؛ هستیم». از این منظر، محیط بین‌المللی نه صرفاً عرصه‌ای برای رقابت منافع، بلکه محصول روابط بین‌الذهانی بازیگران متکثر است. گفتگوی پایدار به درک این نکته کمک می‌کند که «دیگری» برای وجود ما ضروری است؛ نه در تعارض با هستی ما، بلکه در تکمیل آن. در عصر مخاطرات جهانی، گفتگوی پایدار به مثابه یک کنش اخلاقی و سیاسی، جایگاه محوری در نظریه‌های نوین روابط بین‌الملل یافته است. بر خلاف گفتگوهای دیپلماتیک که اغلب در چارچوب منافع ملی و ملاحظات قدرت صورت می‌گیرند، گفتگوی پایدار بر مبنای شناسایی متقابل، احترام به تفاوت‌ها، و تلاش برای فهم مشترک شکل می‌گیرد. یورگن هابرماس در نظریه عقلانیت ارتباطی خود، گفتگو را نه ابزار اقتناع، بلکه فرایندی برای رسیدن به تفاهم عقلانی و مشروعیت دموکراتیک می‌داند (Habermas,).

22: 1996). این نوع گفتگو، تنها در صورتی پایدار خواهد بود که در بستر نهادهای اجتماعی و فرهنگی نهادینه شود و از سطح نخبگان به سطح مردمان گسترش یابد.

از سوی دیگر، گفتگوی پایدار تنها در صورتی می‌تواند به صلح پایدار منجر شود که در بستر نهادهای اجتماعی، آموزشی و رسانه‌ای نهادینه شود. گفتگو باید از سطح نخبگان فراتر رود و به بخشی از فرهنگ عمومی بدل شود. آموزش گفتگو، تربیت شنیدن، و تمرین همدلی، باید از سنین پایین آغاز شود و در ساختارهای رسمی و غیر رسمی جامعه گسترش یابد. در غیر این صورت، گفتگو به سطحی از تعارفات دیپلماتیک یا مناظرات رسانه‌ای تقلیل می‌یابد که نه تنها به صلح کمک نمی‌کنند، بلکه گاه به تعمیق شکاف‌ها نیز منجر می‌شوند.

در نظریه‌های روابط بین‌الملل نیز، گفتگوی پایدار به عنوان راهبردی برای عبور از منطق قدرت و ورود به منطق تفاهم مطرح شده است. نظریه پردازانی چون رابرت کوهن و جوزف نای، در چارچوب لیبرالیسم نهادگرا، بر نقش نهادهای بین‌المللی در تسهیل گفتگو و همکاری تأکید دارند (Keohane & Nye, 2001: 4). از سوی دیگر، نظریه‌های انتقادی مانند سازه‌انگاری، گفتگو را فرایندی برای بازسازی هویت‌ها و منافع می‌دانند. الکساندر ونت، با تأکید بر نقش تعامل اجتماعی در شکل‌گیری ساختارهای بین‌المللی، معتقد است که گفتگو می‌تواند منجر به تغییر در الگوهای رفتاری دولت‌ها شود (Wendt, 1999: 251).

در تجربه تاریخی نیز، گفتگوی پایدار نقش مهمی در کاهش تنش‌ها و جلوگیری از بحران‌های بزرگ ایفا کرده است. ساموئل هانتینگتون، با وجود انتقادهایش به نظریه گفتگوی تمدن‌ها، اذعان می‌کند که تعامل میان تمدن‌ها می‌تواند به تقویت درونی آنها و کاهش درگیری‌های تمدنی منجر شود (Huntington, 1996: 318). او با اشاره به گفتگوهای دیپلماتیک دهه ۱۹۴۰، توضیح می‌دهد که همین فرایند گفتگو موجب شد تا خطر جنگ اتمی مهار شود. این تجربه تاریخی نشان می‌دهد که گفتگوی پایدار، حتی در شرایط بحرانی، می‌تواند جایگزینی برای خشونت و تقابل باشد.

گفتگو زمانی شکست می‌خورد که ساختارهای قدرت نابرابر اجازه شنیده شدن صدای فرودستان را نمی‌دهند. در روابط بین‌الملل، سلطه قدرت‌های بزرگ و زیاده‌خواهی سرمایه‌داری جهانی، گفتگو را به ابزاری نمایشی بدل می‌کند. این وضعیت باعث می‌شود که گفتگو نه برای حل بحران، بلکه برای تثبیت وضع موجود به کار رود. در بسیاری از جوامع، گفتگو به دلیل فقدان فرهنگ مدارا و احترام متقابل، به جدل و تقابل فرو کاسته می‌شود. زمانی که مضامین مشترک انسانی چون کرامت و عدالت نادیده گرفته

شوند، گفتگو به سطحی از معامله سیاسی تقلیل می‌یابد و توانایی عبور از بحران‌های اخلاقی و اجتماعی را از دست می‌دهد. ناامنی، تغییرات اقلیمی، بحران خاورمیانه و شکاف اقتصادی جهانی، فشارهایی هستند که گفتگو را شکننده می‌سازند. در چنین شرایطی، گفتگو بدون پشتوانه نهادی و بدون تعهد به عدالت پایدار، نمی‌تواند راهی برای عبور از بحران‌ها باشد. همان گونه که اولریش بک در مفهوم «جامعه مخاطره» هشدار می‌دهد، تراکم بحران‌ها گفتگو را به شدت آسیب‌پذیر می‌کند. برای عبور از این آسیب‌ها، گفتگو باید از سطح دیپلماتیک به سطح اجتماعی و اخلاقی ارتقا یابد. مشارکت جامعه مدنی، نخبگان فکری و گروه‌های فرودست در فرایند گفتگو، می‌تواند آن را از ابزاری نمایشی به ساز و کاری واقعی برای حل بحران‌ها تبدیل کند. تنها با پذیرش مضامین مشترک انسانی و فضیلت‌خواهی در رفتار جمعی است که گفتگو می‌تواند از چرخه شکست خارج شود و به بنیانی پایدار برای صلح بدل گردد.

در نهایت، گفتگوی پایدار تنها زمانی معنا می‌یابد که با فضیلت‌خواهی اخلاقی، فهم تاریخی و مشارکت بین‌تمدنی پیوند بخورد. گفتگو بدون فضیلت، به چانه‌زنی بدل می‌شود؛ بدون تاریخ، به تکرار سوء تفاهم‌ها؛ و بدون مشارکت تمدنی، به گفتگویی درون‌گروهی. از این رو، گفتگوی پایدار نه تنها یک مؤلفه از الگوی صلح، بلکه نقطه اتصال همه مؤلفه‌های دیگر است. در جهانی که با بحران‌های زیست‌محیطی، مهاجرت، نابرابری و خشونت نمادین مواجه است، گفتگوی پایدار می‌تواند راهی برای بازسازی اعتماد، همدلی و مسئولیت‌پذیری جهانی باشد.

تلاش برای همگرایی میان افق‌های تاریخی متفاوت

انتشار کتاب حقیقت و روش اثر هانس-گئورگ گادامر در سال ۱۹۶۰، نقطه عطفی در شکل‌گیری جریان هرمنوتیکی مدرن و بازاندیشی در فهم پدیده‌های تاریخی و تعامل تمدن‌ها بود. گادامر در این اثر، فهم تأویلی را در سه حوزه هنر، تاریخ و زبان به کار می‌گیرد، که در میان آنها، مقوله تاریخ جایگاه ویژه‌ای دارد. به باور او، تاریخ عرصه‌ای است که در آن انتقال سنت‌های فرهنگی صورت می‌گیرد و از آنجا که فهم انسان تاریخی است، افق تاریخی مفسر و افق تاریخی موضوع از یکدیگر جدا نیستند. افق معنایی مفسر همواره از سنت و تاریخ تأثیر می‌پذیرد و معناهای کنونی نیز در مواجهه با گذشته سنجیده می‌شوند (Gadamer, 2004: 301).

در این چارچوب، افق به مثابه امکان تعامل و گفتگو میان سوژه و جهان گشوده می‌شود و زبان، نقش واسطه و بنیادین در این فرایند ایفا می‌کند. گادامر معتقد است که وظیفه تأویل فلسفی چیزی جز تسهیل ادراک

متقابل میان اذهان انسانی و ایجاد ارتباط میان آنها نیست. از نظر او، «پیش فهم‌ها» همان جهت‌گیری‌های تاریخی ما نسبت به جهان هستند؛ یعنی آمادگی ما برای تأثیرپذیری از تاریخ و سنت (Wright, 1998: 828). این تاریخ‌مندی، با ایجاد آگاهی تاریخی مؤثر، به ما کمک می‌کند تا دریابیم که شناخت ما از خود، تمدن خود، و دیگر اجزای تمدنی اطراف، کامل نیست و همواره نیازمند بازنگری و تعامل است.

یکی از پیامدهای مهم تاریخ‌مندی، امکان عبور از شکاف‌های معرفتی میان «خود» و «دیگری» است. ساز و کاری که این فرایند را تسهیل می‌کند، اصل «تشریک افق‌ها» است؛ مفهومی که گادامر آن را تحقق کامل گفتگویی می‌داند که در آن، معنا نه صرفاً متعلق به مفسر یا مؤلف، بلکه محصول مشترک تعامل آنهاست. به تعبیر دیوید لینک، مواجهه با افق‌های دیگران ما را از مفروضات عمیقاً نهفته آگاه می‌سازد؛ مفروضاتی که در غیر این صورت مغفول باقی می‌مانند. این نوع گفتگوی فعال، همان گونه که گادامر مطرح می‌کند، از فهم تاریخی تغذیه می‌کند تا نشان دهد که فرهنگ‌ها نه منسجم هستند، نه هم‌زمان، نه تک‌معنایی، و نه در سکون و آرامش. فرهنگ‌ها ذاتاً چند سویه، کشمکش‌آمیز، تغییرپذیر و باز هستند؛ درگیر فرایند دائمی بازخوانی، بازنویسی و بازتعریف هستند (Fay, 2001: 112).

با این حال، ظرفیت‌های تاریخی و فرهنگی صلح تنها زمانی به کنش اجتماعی بدل می‌شوند که در قالب گفتمان نخبگانی بازتولید شوند. این گفتمان باید بتواند میراث اخلاقی و تمدنی ایران را از سطح نمادین به سطح سیاست‌گذاری و نهادسازی ارتقا دهد. نخبگان فکری، دانشگاهی، دینی و رسانه‌ای، نقش محوری در این فرایند دارند، زیرا آنان می‌توانند زبان مشترک میان سنت و مدرنیته، میان ملت و دولت، و میان ایران و جهان را شکل دهند. منصورنژاد در تحلیل خود از مکتب ایرانی صلح، تأکید می‌کند که «بدون بازسازی گفتمان نخبگانی، ظرفیت‌های فرهنگی صلح در سطح شعار باقی می‌مانند» (منصورنژاد، ۱۴۰۲: ۹).

در این میان، فهم تاریخی باید با تحلیل انتقادی همراه شود تا از تکرار کلیشه‌ها و روایت‌های رسمی فاصله بگیرد. فاضلی در پژوهش خود درباره روایت‌های صلح در فرهنگ ایرانی، نشان می‌دهد که «صلح در تاریخ ایران، همواره با عقلانیت و مصلحت‌گرایی اخلاقی همراه بوده، نه با انفعال یا تسلیم» (فاضلی، ۱۴۰۳: ۳۴). این تمایز، اهمیت بازخوانی منابع کلاسیک و مردمی را دوچندان می‌کند، زیرا در آنها، صلح نه تنها به عنوان یک راهبرد سیاسی، بلکه به مثابه شیوه‌ای از زیستن و سامان‌دهی روابط انسانی مطرح شده است.

تاریخمندی به ما ظرفیت و امکان می‌دهد تا دریابیم که تمدن کنونی حاصل تأثیر و تأثر متقابل میان جوامع و فرهنگ‌ها است. این خود، یکی از وجوه گفتگوی اثربخش تمدنی است. همان گونه که خاتمی اشاره

می‌کند، «این نوع گفتگو کمتر انتخابی و ارادی و مسبوق به تصمیم و شناخت بوده و بیشتر محصول حوادث اجتماعی، اوضاع اقلیمی و اتفاقات تاریخی است» (خاتمی، ۱۳۷۹: ۲۱۵). در این زمینه، عبارت مشهور واتسون نیز قابل تأمل است: «نور از شرق می‌تابد» (Ex Oriente Lux)؛ جمله‌ای که یادآور نقش تمدن‌های شرقی در شکل‌گیری اندیشه‌های علمی و فلسفی جهان است و بر تأثیر و تأثر متقابل تمدن‌ها تأکید دارد (Watson, 2004: 112).

در نهایت، تأکید بر فهم تاریخی نه تنها به بازسازی روایت‌های گذشته کمک می‌کند، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری گفتگوی پایدار، همدلی تمدنی، و مسئولیت‌پذیری جهانی است. در جهانی که با بحران‌های هویتی، سوء تفاهم‌های فرهنگی، و قطب‌بندی‌های سیاسی مواجه است، فهم تاریخی می‌تواند بستری برای عبور از تقابل‌ها و رسیدن به تفاهم باشد. این فهم، نه بازگشت به گذشته برای انتقام، بلکه بازخوانی گذشته برای آشتی است. شکل‌گیری گفتمان نخبگانی پیرامون صلح، مستلزم پیوند میان فهم تاریخی، تحلیل انتقادی و اراده نهادی است. این گفتمان باید بتواند صلح را از حاشیه به متن تصمیم‌گیری‌های ملی و منطقه‌ای منتقل کند؛ به‌ویژه در شرایطی که بحران‌های منطقه‌ای، جنگ‌های نیابتی، و فروپاشی اعتماد عمومی، تهدیدی جدی برای هم‌زیستی اجتماعی و تمدنی به شمار می‌روند. تنها از مسیر چنین گفتمانی است که می‌توان صلح را به‌عنوان یک پروژه اخلاقی، فرهنگی و سیاسی بازتعریف کرد و آن را در ساختارهای رسمی و غیر رسمی جامعه نهادینه ساخت.

حدود مشارکت بر اساس ظرفیت‌های تمدنی

تاریخ به ما می‌آموزد که زندگی ما با زندگی تمام اقوام و جوامع انسانی درهم تنیده است؛ گویی هستی انسان‌ها با رشته‌هایی نامرئی به یکدیگر وابسته است (فلسفی، ۱۳۹۰: ۱۵). این پیوستگی تاریخی، بنیان مفهومی «مشارکت بین تمدنی» را شکل می‌دهد؛ مشارکتی که نه تنها در سطح فرهنگی، بلکه در ساحت سیاسی و اخلاقی نیز ضرورت دارد. از این منظر، نظریه‌های سیاسی و بین‌المللی که در پی نهادینه‌سازی صلح هستند، باید با منطق جهان‌های متکثر و ارزش‌های متنوع همسو باشند و از دگماتیسم نظری مانند «پایان تاریخ» فاصله بگیرند. همان‌گونه که آمارتیا سن تأکید می‌کند، «جستجوی عقلانی درباره مفاهیمی چون عدالت، نباید در حصار منطقه یا جهان‌بینی خاصی محدود شود، چرا که این مفاهیم، جهانی هستند و پرسش‌های مشابهی را در تمدن‌های مختلف برمی‌انگیزند» (سن، ۱۳۹۱: ۲۳). در فلسفه سیاسی معاصر، مشارکت بین تمدنی نه صرفاً به‌عنوان تبادل فرهنگی، بلکه به مثابه بازسازی مشترک مفاهیم بنیادین در بستر

تفاوت‌های تاریخی و ارزشی تلقی می‌شود. چارلز تیلور در نقد جهان‌روایی لیبرال، بر این نکته تأکید می‌کند که گفتگو میان تمدن‌ها تنها زمانی اصیل است که هر طرف با «افق معنایی» خود وارد تعامل شود. این رویکرد، مشارکت بین تمدنی را به فرایندی هرمنوتیکی بدل می‌کند که در آن، تمدن‌ها نه تنها خود را بازمی‌فهمند، بلکه در مواجهه با دیگری، افق‌های معنایی تازه‌ای خلق می‌کنند.

مشارکت بین تمدنی، بستری برای مقابله با «سولپسیسم» یا خودمحوری تمدنی است. این تصور که یک تمدن یا کشور می‌تواند صرفاً با اتکای به توان مادی و معنوی خود، مسائل جهانی را حل کند، با واقعیت جهان متکثر امروز ناسازگار است. به تعبیر مصطفی ملکیان، «هیچ تمدنی از تمدن دیگر بی‌نیاز نیست؛ نه تمدنی غنی مطلق است و نه تمدنی فقیر مطلق. هر تمدنی ممکن است از جهتی نیازمند تمدن دیگر باشد و از جهتی دیگر، پاسخگوی نیاز آن تمدن» (ملکیان، ۱۳۸۰: ۲۵-۹). این نگاه، زمینه‌ساز نوعی فروتنی تمدنی است که در آن، هیچ تمدنی خود را تجسم حقانیت مطلق نمی‌داند و دیگری را تجسم بطلان. آمارتیا سن نیز با نقد خودمحوری غربی، نشان می‌دهد که مشارکت بین تمدنی می‌تواند مفاهیم غنی‌ای چون عدالت، انصاف، مسئولیت و دوستی را از تمدن‌های مختلف به گفتگوی جهانی وارد کند (Sen, 2009: 106). با این حال، مشارکت بین تمدنی در عمل با موانع ساختاری و معرفتی متعددی روبه‌رو است. ادوارد سعید در نقد شرق‌شناسی نشان می‌دهد که چگونه گفتمان‌های سلطه‌گر غربی، تمدن‌های غیر غربی را به مثابه «دیگری» فرو کاسته‌اند و امکان گفتگوی برابر را از میان برده‌اند. در چنین شرایطی، مشارکت بین تمدنی نیازمند نقد پیش‌فرض‌های معرفتی علوم اجتماعی و بازسازی زبان گفتگو است؛ زبانی که به جای بازتولید سلسله مراتب، بر هم‌ارزی کرامت‌ها و تجربه‌های تمدنی تأکید کند. این بازسازی، مستلزم نوعی «فروتنی معرفتی» است که در آن، هیچ تمدنی خود را معیار نهایی حقیقت نمی‌داند.

در جهان امروز، صلح نه تنها به‌عنوان یک آرمان انسانی، بلکه به مثابه ضرورتی تمدنی نیازمند بازتعریف و بازساخت است. تحقق این هدف مستلزم الزامات فرهنگی‌ای است که بتواند کانون‌های تمدنی را با وجود تفاوت‌های تاریخی، دینی و زبانی در مسیر گفتگو، هم‌فهمی و همکاری قرار دهد. این الزامات شامل تقویت حافظه تاریخی مشترک، بازشناسی عناصر هم‌پوشان در میراث‌های فرهنگی، و نهادینه‌سازی زبان مشترک اخلاقی در آموزش، رسانه و دیپلماسی عمومی است. در عین حال، شرایط بحرانی کنونی از تداوم منازعات در خاورمیانه، تا جنگ روسیه و اوکراین، و نیز بحران‌های اقلیمی و مهاجرتی نشان می‌دهند که دیگر نمی‌توان به صلح به‌عنوان یک پروژه صرفاً سیاسی نگریست. این بحران‌ها، که مرزهای جغرافیایی را

درنور دیده‌اند، ضرورت شکل‌گیری یک همبستگی اخلاقی و تمدنی را دوچندان کرده‌اند؛ همبستگی‌ای که تنها از مسیر بازسازی فرهنگی و تقویت فضیلت‌خواهی در سطح جهانی ممکن خواهد بود. مشکلات اقلیمی ناشی از آلاینده‌ها و وابستگی به سوخت‌های فسیلی، امروز به یکی از جدی‌ترین تهدیدهای جهانی بدل شده است. تغییرات آب‌وهوایی، تخریب محیط زیست و بحران انرژی نشان می‌دهد که صلح بدون توجه به مسئولیت مشترک در قبال طبیعت، به پوسته‌ای تهی بدل خواهد شد. تراکم بحران‌های جهانی ثبات اجتماعی را تهدید می‌کند و عدالت اگر صرفاً توافقی موقت باقی بماند، توان مقاومت در برابر این مخاطرات را نخواهد داشت. تنها با وفاداری پایدار به عدالت و قانون مردمان، همراه با گفتگوی جهانی درباره مسئولیت زیست‌محیطی، می‌توان از چرخه بحران عبور کرد و صلحی پایدار را بنیان نهاد. بحران خاورمیانه نمونه‌ای روشن از فقدان گفتگوی سازنده و احترام متقابل است. جنگ‌های طولانی، افراط‌گرایی و بی‌ثباتی سیاسی در این منطقه نشان می‌دهد که بدون بازتعریف دیگری بر اساس شناسایی برابر، هیچ چشم‌انداز پایداری برای صلح وجود ندارد. تجربه‌های تاریخی این منطقه ثابت کرده که مداخلات نظامی و رقابت‌های ژئوپلیتیک تنها خشونت را بازتولید می‌کنند و راهی برای حل منازعات نمی‌گشایند. در مقابل، گفتگوی میان‌ملت‌ها و تأکید بر مضامین مشترک انسانی می‌تواند زمینه عبور از چرخه خصومت را فراهم آورد.

ایده مشارکت بین تمدنی، راهی برای عبور از انحصار متافیزیک غربی و ورود به عرصه‌ای گسترده‌تر از اندیشه‌های راهبردی و زیست‌جهان‌های متنوع است. در اینجا، فضیلت گفتگو با دیگری یا با جهان، که گاه در محاق مانده، دوباره آشکار می‌شود. ویلیام دالمایر در این باره می‌نویسد: «گفتگو صرفاً تلاش برای صحبت کردن با یکدیگر نیست، بلکه بودن من در جهان هستی است که مرا انسانی دیالوگی می‌سازد. بدون گفتگو با دیگران، من نیز نخواهم دانست که چه کسی هستم» (Dallmayr, 2007: 53). از این منظر، مشارکت بین تمدنی نه تنها یک ضرورت سیاسی، بلکه یک تعهد اخلاقی است؛ تعهدی برای تعامل انسانیِ گفتمان‌محور که فارغ از تعلقات تاریخی یا دینی، در آرمان مشارکت عادلانه سهم خود را ایفا می‌کند.

مشارکت بین تمدنی باید به مثابه یک پروژه اخلاقی و تمدنی بازتعریف شود؛ پروژه‌ای که در آن، تمدن‌ها نه تنها به تبادل دانش و تجربه، بلکه به بازاندیشی در مفاهیمی چون عدالت، آزادی، و کرامت انسانی می‌پردازند. ویلیام دالمایر با تأکید بر «تعامل دیالوگی» میان فرهنگ‌ها، معتقد است که مشارکت بین تمدنی تنها زمانی معنا دارد که با تعهد به شنیدن، فروتنی، و آمادگی برای تغییر همراه باشد. چنین مشارکتی، نه تنها

راهی برای عبور از خشونت نمادین و سوء تفاهم‌های تاریخی است، بلکه می‌تواند بنیان‌گذار نوعی هم‌زیستی اخلاقی در جهان چند قطبی امروز باشد.

تریت احساسات با هدف فربه شدن فضیلت‌ها در برابر شرور اعظم

همان‌طور که گفتیم صلح در سپهر مخاطرات روافزون جهانی نمی‌تواند صرفاً به‌عنوان توافقی موقت میان دولت‌ها تعریف شود. معضلات جهان بشری چنان سرعت و ابعادی گرفته که ضرورت توافق متکی بر مشترکات فرهنگی و تمدنی بر پایه کرامت برابر انسان‌ها و احترام متقابل تشدید شده است. اگر قرار است این قرارداد بر پایه تعامل مبتنی بر مضامین مشترک بشری تسریع شود تردیدی نیست ایده گفتگو اصلی‌ترین ابزار و امکان برای ورود به این فرایند خواهد بود.

بدون تردید، با زوال یا تضعیف اخلاق و فضیلت، جامعه بشری نیز در مسیر تباهی و فروپاشی قرار می‌گیرد. فضیلت‌خواهی را نمی‌توان به صورت دفعی و هم‌زمان در گستره عمومی نهادینه کرد، اما اندیشیدن به اینکه انسان چگونه می‌تواند خود را به صفاتی چون همدلی با هم‌نوع، بخشندگی، عشق و محبت پیوند بزند، می‌تواند در کاهش شرارت‌ها و خشونت‌های فردی و جمعی مؤثر باشد. از همین منظر است که نظریه صلح پایدار، مؤلفه فضیلت‌خواهی را در مرکز توجه خود قرار می‌دهد. آنچه این نیاز را تشدید کرده، گسترش بلاهای طبیعی و بحران‌های ساخت بشر در دهه‌های اخیر است؛ بحران‌هایی که از نیمه قرن گذشته تا آغاز دهه ۲۰۲۰، نیازمند بازگشت به فضیلت‌هایی چون شفقت، همدلی و نوع‌دوستی بوده‌اند (توین‌بی و ایکدا، ۱۳۸۱: ۷۷-۷۰). در شرایطی که جوامع انسانی با بحران‌های اخلاقی، زیست‌محیطی، و تمدنی مواجه هستند، بازگشت به فضیلت‌خواهی نه یک آرمان انتزاعی، بلکه ضرورتی اجتماعی و تمدنی است. فضیلت‌خواهی به مثابه بنیان اخلاق عمومی، می‌تواند پیوندهای انسانی را بازسازی کرده و از فروپاشی معنوی جوامع جلوگیری کند. در این معنا، فضیلت نه صرفاً یک خصلت فردی، بلکه شرط پایداری اجتماعی و فرهنگی است، زیرا بدون اخلاق نهادینه شده، هیچ ساختار سیاسی یا اقتصادی دوام نخواهد داشت. آغاز جنگ سرد نوین میان بلوک شرق و غرب، که در قالب منازعه روسیه و اوکراین با محوریت آمریکا بازتاب یافته، نشان می‌دهد که سرمایه‌داری جهانی در برابر جامعه کارگری و فرودستان صف‌آرایی کرده است. این وضعیت نه تنها روابط میان قدرت‌های بزرگ را به شدت متشنج ساخته، بلکه امکان سرایت منازعه به کشورهای همسایه و مناطق پیرامونی را نیز افزایش داده است. در چنین شرایطی، فقدان گفتگوی برابر میان ملت‌ها و

نادیده گرفتن مضامین مشترک انسانی، صلح را به موازنه‌ای شکننده فرو کاسته است. اگر احترام متقابل و شناسایی برابر در روابط بین‌الملل نهادینه نشود.

شکاف اقتصادی شدید میان داراها و ندارها، همراه با پدیده‌هایی چون مهاجر کارگری، کودکان کار و زنان مهاجر، نشان می‌دهد که عدالت اجتماعی به طور جدی تهدید شده است. این نابرابری‌ها نه تنها امنیت اجتماعی را متزلزل می‌سازند، بلکه امکان شکل‌گیری صلح پایدار را نیز از میان می‌برند. تجربه سرمایه‌داری نئولیبرال نشان داده که واگذاری دغدغه‌های انسانی به نیروهای بازار، فقر و بی‌عدالتی را بازتولید می‌کند و بخش بزرگی از مردم جهان را از مزایای صلح و توسعه محروم می‌سازد. تنها با تغییرات ساختاری و صنعتی شدن همراه با فرهنگ صلح و مدارا است که می‌توان این شکاف‌ها را کاهش داد و زمینه‌ای برای عدالت پایدار فراهم آورد. در این چارچوب، گفتگو میان دولت‌ها، سرمایه و جامعه مدنی ضرورتی حیاتی برای عبور از بحران‌های اجتماعی-اقتصادی و رسیدن به صلحی فراگیر است. صلح پایدار تنها زمانی معنا می‌یابد که با فضیلت‌خواهی مردمان پیوند بخورد، زیرا عدالت و گفتگو بدون درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی، به توافقی شکننده بدل می‌شوند. همان‌گونه که نظریه‌های صلح و جامعه مخاطره نشان می‌دهند، تنها با وفاداری به فضایل مشترک انسانی چون مدارا، کرامت و مسئولیت‌پذیری است که می‌توان از بحران‌های ژئوپلیتیک و اقلیمی عبور کرد و بنیانی پایدار برای صلح میان ملت‌ها فراهم آورد.

فضیلت‌خواهی در بستر اجتماعی، به معنای نهادینه‌سازی ارزش‌هایی چون همدلی، عدالت، فروتنی و مسئولیت‌پذیری است. این ارزش‌ها اگر در نهادهای آموزشی، رسانه‌ای و سیاست‌گذاری عمومی جای نگیرند، به سطحی از شعارهای تبلیغاتی تقلیل می‌یابند. جامعه‌ای که در آن اخلاق به ابزار قدرت بدل شود، نه تنها از درون تهی می‌شود، بلکه در برابر بحران‌های بیرونی نیز آسیب‌پذیرتر خواهد بود. از این منظر، فضیلت‌خواهی باید به مثابه یک پروژه تمدنی بازتعریف شود (احمدی و میری، ۱۴۰۳: ۵).

در اندیشه بسیاری از متفکران اخلاق‌گرا، گسترش فضیلت‌خواهی در سه محور بنیادین قابل پیگیری است: نخست، نیکوکاری یا احسان که به معنای ایجاد بیشترین خیر ذاتی ممکن و پرهیز از آزار دیگران است؛ دوم، دادگری یا عدالت که ناظر به توزیع منصفانه منابع و فرصت‌ها بر اساس استحقاق افراد است؛ و سوم، اصلاح نفس که به پالایش درونی و خودآگاهی اخلاقی فردی اشاره دارد (ملکیان، ۱۳۸۱: ۱۱-۱۲). این سه محور، نه تنها در سطح فردی، بلکه در ساختارهای اجتماعی و سیاسی نیز باید تقویت شوند تا زمینه‌ساز صلح پایدار و هم‌زیستی اخلاقی باشند.

در تجربه معاصر، بحران‌های اخلاقی ناشی از فردگرایی افراطی، مصرف‌گرایی، و بی‌اعتمادی عمومی، نشان داده‌اند که بدون بازسازی اخلاق عمومی، هیچ سیاستی پایدار نخواهد بود. اخلاق اگر به کنش اجتماعی بدل نشود، به ابزار توجیه بدل خواهد شد. از این رو، فضیلت‌خواهی باید از سطح فردی به سطح نهادی ارتقا یابد؛ در آموزش، رسانه، قانون‌گذاری و حتی در روابط بین‌الملل. این ارتقا، مستلزم بازنگری در مفروضات معرفتی و ارزشی مدرنیته است (جعفریان و زارعی، ۱۴۰۴: ۲۳).

در دوران معاصر، چهره‌هایی چون مهاتما گاندی، مارتین لوتر کینگ، دالایی لاما و نلسون ماندلا، با دعوت به همدلی، بخشش و گفتگو، تلاش کرده‌اند تا فضیلت‌خواهی را از سطح فردی به سطح جهانی ارتقا دهند. به باور آنان، تنها راهی که انسان‌ها می‌توانند به زندگی خود در سطحی عملی کرامت و معنا ببخشند، دست کشیدن از نفرت، خشونت و آسیب‌رسانی به دیگری و تلاش برای زیستن با معنویت، زیبایی و فروتنی است. آنان به درستی دریافته‌اند که جهان امروز دچار خلأ فضیلت و تقواست و همین امر در کاهش رواداری و افزایش خشونت‌طلبی مؤثر بوده است. از همین رو است که توین‌بی و ایکدا تأکید می‌کنند: «وضع کنونی ما باید در وجودمان حس فروتنی ایجاد کند و این حس فروتنی باید ما را به کسب منزلت یا کرامتی برانگیزد که بدون آن، زندگی ما ارزشی ندارد» (توین‌بی و ایکدا، ۱۳۸۱: ۲۳۰-۲۳۱). در جهانی که بحران‌های ژئوپلیتیک، اقلیمی و اجتماعی درهم تنیده‌اند، تنها گفتگوی صلح می‌تواند راهی برای عبور از مخاطرات فراهم آورد. کشورها باید هرچه سریع‌تر به پیمان‌های گفتگو بیوندند و پایان منازعات را رقم بزنند. این گفتگو نه صرفاً میان دولت‌ها، بلکه میان مردمان، جامعه مدنی و نخبگان فکری باید شکل گیرد تا صلح از سطح توافقی سیاسی به پیمانی اخلاقی و پایدار ارتقا یابد.

در سنت ایرانی، فضیلت‌خواهی همواره با حکمت، عدالت و کرامت انسانی پیوند داشته است. از فردوسی تا سعدی، از خواجه نصیر تا ملاصدرا، اخلاق نه ابزار کنترل، بلکه راهی برای تعالی انسان و جامعه بوده است. این سنت، بر خلاف اخلاق وظیفه‌محور مدرن، بر تربیت درونی و اصلاح نفس تأکید دارد. در چنین چارچوبی، فضیلت نه محصول اجبار، بلکه نتیجه خودآگاهی و انتخاب اخلاقی است؛ انتخابی که باید در ساختارهای اجتماعی امکان‌پذیر شود (ملکیان، ۱۳۸۱: ۱۱).

فضیلت‌خواهی همچنین پیوندی مستقیم با مفهوم صلح پایدار دارد. جامعه‌ای که در آن همدلی، بخشش، و گفتگو نهادینه شده باشد، ظرفیت بیشتری برای حل منازعات، عبور از سوءتفاهم‌ها، و پذیرش تفاوت‌ها خواهد داشت. در این معنا، فضیلت‌خواهی نه تنها اخلاقی، بلکه سیاسی است، زیرا بنیان گفتگوی تمدنی،

هم‌زیستی فرهنگی، و پایداری اجتماعی را فراهم می‌آورد. صلح بدون فضیلت، به آتش‌بس موقت بدل می‌شود؛ اما صلحی که بر پایه اخلاق بنا شده باشد، می‌تواند پایدار و سازنده باشد (سروش، ۱۳۸۰: ۲۷). گسترش فضیلت‌خواهی نیازمند اراده‌ای جمعی برای بازسازی فرهنگ عمومی است. این اراده باید از نخبگان آغاز شود، اما در میان مردم نهادینه گردد. اخلاق اگر در جان انسان نهادینه شود، می‌تواند او را از خشونت، تعصب و خودمحوری رها کند. چنین اخلاقی، نه تنها فرد را تعالی می‌بخشد، بلکه جامعه را از انفعال، بی‌معنایی و فروپاشی نجات می‌دهد. فضیلت، اگر به کنش بدل شود، می‌تواند جهان را از نو معنا کند.

نتیجه

در جهان پر آشوب امروز، صلح دیگر یک انتخاب آرمانی نیست، بلکه ضرورتی حیاتی برای بقای انسانی، پایداری اجتماعی و تمدن‌سازی است. بحران‌های پی‌در پی از جنگ‌های منطقه‌ای و رقابت‌های ژئوپلیتیکی گرفته تا فروپاشی اعتماد عمومی، بحران‌های اقلیمی و گسست‌های فرهنگی نشان داده‌اند که بدون بازسازی اخلاق عمومی و نهادینه‌سازی گفتگوی تمدنی، هیچ جامعه‌ای ایمن و هیچ سیاستی پایدار نخواهد بود. صلح، در این معنا، نه صرفاً غیاب خشونت، بلکه حضور فعال فضیلت، همدلی، و مسئولیت‌پذیری است. این مقاله نشان داد که صلح پایدار تنها زمانی ممکن است که اخلاق از سطح فردی به سطح نهادی ارتقا یابد و در ساختارهای فرهنگی، آموزشی، رسانه‌ای و سیاسی نهادینه شود. تحلیل‌ها نشان دادند که فضیلت‌خواهی می‌تواند به عنوان ستون اخلاقی صلح، زمینه‌ساز هم‌زیستی تمدنی، کاهش خشونت نمادین، و بازسازی اعتماد میان دولت‌ها و ملت‌ها باشد. همچنین روشن شد که الزامات فرهنگی، از جمله تقویت حافظه تاریخی مشترک و زبان اخلاقی هم‌فهم، می‌توانند کانون‌های تمدنی را به گفتگو و همکاری نزدیک کنند.

بر اساس این یافته‌ها، راهکارهای پیشنهادی برای تحقق صلح پایدار عبارت هستند از:

- نهادینه‌سازی آموزش اخلاق و فضیلت در نظام‌های رسمی و غیر رسمی
- تقویت دیپلماسی فرهنگی و گفتگوی تمدنی در سیاست خارجی
- بازنگری در سیاست‌گذاری عمومی با محوریت مسئولیت‌پذیری و عدالت اجتماعی
- حمایت از رسانه‌هایی که زبان همدلی و گفتگو را ترویج می‌کنند
- ایجاد شبکه‌های همکاری منطقه‌ای با محوریت بحران‌های مشترک مانند محیط زیست و مهاجرت

در نهایت، صلح پایدار نیازمند اراده‌ای جمعی، اخلاقی و تمدنی است؛ اراده‌ای که از سطح فردی آغاز می‌شود، اما در نهادهای اجتماعی و روابط بین‌الملل تجلی می‌یابد. بدون این اراده، صلح به آتش‌بس موقت و اخلاق به ابزار توجیه بدل خواهد شد. اما با آن، می‌توان جهانی ساخت که در آن تفاوت‌ها نه تهدید، بلکه فرصت گفتگو و هم‌زیستی باشند.

فهرست منابع

منابع فارسی

- احمدی، ح.؛ دهقانی، ر. (۱۳۹۴). آراء و اندیشه‌های اولریش بک (نظریه‌پرداز جامعه مخاطره‌آمیز). فصلنامه توسعه اجتماعی، ۱۰(۲).
- احمدی، ف.؛ میری، ج. (۱۴۰۳). حکمت در اندیشه داوری اردکانی. نشریه مطالعات اجتماعی.
- بیگی، م.؛ معینی علمداری، ج. (۱۳۹۸). پیامدهای نظریه شناسایی اکسل هونت برای رادیکالیسم معاصر، فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۰(۴).
- باومن، ز. (۱۳۹۰). مدرنیته سیال. ترجمه افشین جهان‌دیده. تهران: نشر ثالث.
- حیدری، ح. (۱۳۸۷). نظریه صلح دموکراتیک، فصلنامه علوم سیاسی، ۴۱.
- جعفریان، م.؛ زارعی، ن. (۱۴۰۴). واکاوی مؤلفه‌های اخلاقی در اندیشه ملکیان و مصباح یزدی، نشریه دانشگاه اصفهان.
- خاتمی، م. (۱۳۷۹). گفتگوی تمدن‌ها. تهران: نشر طرح نو.
- دریدا، ژ. (۱۴۰۴). اشباح مارکس. ترجمه نادر خسروی. تهران: چشمه.
- دولی، م.؛ کاونان، ک. (۱۴۰۰). دریدای سیاسی: اخلاق، خشونت و عدالت جهانی. ترجمه علی اصغر محمدخانی. تهران: انتشارات علمی.
- سروش، ع. (۱۳۸۰). اخلاق خردورزانه در جامعه دینی. پژوهشگاه علوم انسانی.
- سعدی. (۱۳۸۵) گلستان. تهران: انتشارات زوار.
- سن، آ. (۱۳۹۱). هویت و خشونت: توهم سرنوشت. ترجمه فریدون فاطمی. تهران: نشر نی.
- فاضلی، ن. (۱۴۰۳). صلح ایرانی: روایت‌هایی از صلح در اعماق تاریخ و فرهنگ ایران. پژوهشگاه قوه قضاییه.
- فرارو. (۱۴۰۴). اخلاق مسئولیت‌پذیر و فضیلت‌محور در توسعه اجتماعی ایران.
- فرای، م. (۱۳۹۰). هگل و سیاست جهانی. ترجمه محمدرضا تاجیک. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- فلسفی، ع. ا. (۱۳۹۰). تأملاتی در فلسفه تاریخ. تهران: انتشارات علمی.
- فوکویاما، ف. (۱۳۹۳). پایان تاریخ و آخرین انسان. ترجمه محسن میردامادی. تهران: نشر مرکز.
- قزلسفلی، م. ت. (۱۴۰۰). فلسفه فلسفه سیاسی. تهران: نشر امیدصبا.
- قزلسفلی، م. ت. (۱۴۰۳). جهانی شدن و امپریالیسم. تهران: امید صبا و دانشگاه مازندران.

- مارکوزه، ه. (۱۳۹۰). انسان تک‌ساحتی. ترجمه مراد فرهادپور. تهران: نشر مرکز.
- محمدی، م. (۱۳۹۲). نظریه بازار اجتماعی و سندروم فراموشی سرمایه‌داری. مقاله منتشر شده در پایگاه حکیم مهر.
- ملکیان، م. (۱۳۸۰). مبانی اخلاقی روشنفکری دینی. تهران: طرح نو.
- ملکیان، م. (۱۳۸۱). مبانی اخلاقی روشنفکری دینی. تهران: نشر طرح نو، کتابخانه ملی.
- منصورنژاد، م. (۱۴۰۲). ظرفیت‌های مکتب ایرانی صلح در حل تنازع. انجمن علمی مطالعات صلح.
- نوسبوم، م. س. (۱۴۰۴). احساسات سیاسی؛ چرا عشق برای عدالت اهمیت دارد. ترجمه سامان صفرزائی. تهران: شیرازه.
- هاروی، د. (۱۳۹۰). وضعیت پست‌مدرن. ترجمه فریده اشرفی. تهران: نشر آگه.
- موثقی، ا. (۱۴۰۰). توسعه صلح‌محور و ارکان آن. فصلنامه سیاست، ۵۱.

منابع غیر فارسی

- Beck, Ulrich (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Translated by Mark Ritter. London: Sage Publications.
- Benhabib, Seyla. (2002). *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Dallmayr, Fred. (2007). *In Search of the Good Life: A Pedagogy for Troubled Times*. Lexington Books.
- Fay, Brian. (2001). *Contemporary Philosophy of Social Science: A Multicultural Approach*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Gadamer, Hans-Georg. (2004). *Truth and Method* (2nd revised edition). Translated by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. London: Continuum.
- Habermas, Jürgen. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Honneth, Axel (1995). *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Translated by Joel Anderson. Cambridge: Polity Press.
- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Keohane, Robert O., & Nye, Joseph S. (2001). *Power and Interdependence*. 3rd Edition. New York: Longman.
- Link, David. (1995). *Understanding Otherness: Hermeneutics and the Fusion of Horizons*. *Journal of Philosophy and Culture*, 12(3), 115–124
- MacIntyre, Alasdair. (1981). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Nussbaum, Martha C. (1994). *Patriotism and Cosmopolitanism*. Boston Review, October/November Issue.
- Rawls, John. (1999). *The Law of Peoples: With "The Idea of Public Reason Revisited"*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ricoeur, Paul. (2004). *Memory, History, Forgetting*. Translated by Kathleen Blamey and David Pellauer. Chicago, IL: University of Chicago Press
- Scheffler, Samuel. (1999). *Conceptions of Cosmopolitanism*. *Utilitas*, 11(3), 255–276. Cambridge University Press.
- Sen, Amartya. (2009). *The Idea of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Watson, Peter. (2004). *Ideas: A History of Thought and Invention, from Fire to Freud*. New York: Harper Collection
- Wendt, Alexander. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wright, Kathleen. (1998). *Gadamer and the Hermeneutic Turn in Philosophy*. In: *The Cambridge Companion to Gadamer*. Cambridge University